

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

ENGLAND CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND
EDUCATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION: a collection scientific works of the International scientific conference – London, England, 2026. Issue 2

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference «**INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION**». Which took place in London, 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

O'zbek adabiyotida milliy-madaniy komponentlarning ingliz tiliga tarjima qilinishidagi muqobillik masalalari

Yuldashova Sevara Allayarovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti o'qituvchisi
Annotatsiya. Ushbu maqolada O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" hikoyalar to'plamining ingliz tiliga tarjimalarida milliy-madaniy komponentlarning muqobillik masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida frazeologik birliklar, etnomadaniy realiyalar, turli xil nutq manerasi va psixologik ma'noli iboralarning tarjima strategiyalari ko'rib chiqilgan. Maqolada tarjimonlar qanday usullarga murojaat qilishlari va muqobil yechimlar tanlashlari, shuningdek, asl matnning lingvokultural ma'nosi qanchalik saqlanishi yoki yo'qolishi masalalari muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: tarjima nazariyasi, milliy-madaniy komponent, muqobillik masalalari, frazeologik birliklar, etnomadaniy realiyalar, tarjima strategiyasi, ekvivalentlik, badiiy tarjima, lingvokultural kontekst.

Annotation. This article analyzes the issues of equivalence in translating national-cultural components from Utkir Hoshimov's collection "Dunyoning ishlari" (The Affairs of the Life) into English. The research examines translation strategies for phraseological units, ethnocultural realities, diverse speech manners, and psychologically meaningful expressions. The article discusses what methods translators employ, how they select equivalent solutions, and to what extent the linguocultural meaning of the source text is preserved or lost.

Keywords: translation theory, national-cultural component, equivalence issues, phraseological units, ethnocultural realities, translation strategy, equivalence, literary translation, linguocultural context.

Аннотация. В данной статье анализируются проблемы эквивалентности при переводе национально-культурных компонентов из сборника рассказов Уткира Хошимова "Дела мирские" на английский язык. В ходе исследования рассматриваются стратегии перевода фразеологических единиц, этнокультурных реалий, различных речевых манер и психологически значимых выражений. В статье обсуждается, какие методы используют переводчики, как они выбирают эквивалентные решения и в какой степени сохраняется или теряется лингвокультурное значение исходного текста.

Ключевые слова: теория перевода, национально-культурный компонент, проблемы эквивалентности, фразеологические единицы, этнокультурные реалии, стратегия перевода, эквивалентность, художественный перевод, лингвокультурный контекст.

Badiiy adabiyotni tarjima qilish murakkab jarayon bo'lib, u nafaqat tillararo ko'chirishni, balki madaniyatlararo ko'prik o'rnatishni ham o'z ichiga oladi. O'zbek adabiyotini jahon miqyosida targ'ib qilishda tarjimaning ahamiyati katta. O'tkir Hoshimov o'zbek milliy psixologiyasi va madaniyatini chuqur aks ettirgan yozuvchi sifatida uning asarlarini tarjima qilish alohida e'tiborni talab etadi.

Milliy-madaniy komponentlar matnda til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini ifodalaydi. Ular frazeologik birliklar, etnomadaniy realiyalar, turli xil nutq manerasi va psixologik ma’noli iboralarni o‘z ichiga oladi. Bu komponentlarni boshqa tilga tarjima qilishda muqobillik masalalari yuzaga keladi [1]. Ekvivalentlikning turli darajalari mavjud: to‘liq ekvivalent, qisman ekvivalent, yoki ekvivalentsiz tarjima.

Tadqiqotning maqsadi O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” hikoyalari ingliz tiliga tarjima qilinishida milliy-madaniy komponentlarning muqobillik masalalarini aniqlash va tarjima strategiyalarini tahlil qilishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: frazeologik birliklarning tarjima usullarini klassifikatsiya qilish; etnomadaniy realiyalarning o‘tkazilishini tahlil qilish; tarjimonlar qo‘llagan strategiyalarni aniqlash; tarjima sifati va madaniy ma’no saqlanishini baholash.

Tarjima nazariyasi sohasida ekvivalentlik muammosi keng tadqiq etilgan. E. Nida dinamik va formal ekvivalentlik tushunchalarini kiritgan, bu tarjima strategiyalarining asosiy yo‘nalishlarini belgilagan [2]. J. Catford tilshunoslik nuqtai nazaridan tarjima nazariyasini ishlab chiqqan va o‘tkazish jarayonidagi transformatsiyalarni tahlil qilgan [3]. L. Venuti tarjimada ko‘rinmas va ko‘rinadigan yondashuvlarni ajratgan, bu badiiy matnlarni tarjima qilishda muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Milliy-madaniy komponentlarning tarjimasi alohida tadqiqot sohasi hisoblanadi. S. Vlahov va S. Florin realiyalar tarjimasi nazariyasini ishlab chiqdilar [5]. P. Newmark kommunikativ va semantik tarjima usullarini taklif qildi, bu madaniy kontekstni saqlab qolishda muhim rol o‘ynaydi [6]. O‘zbek tarjimashunosligida G. Salomov, N. Mahmudov, J. Muhamedov badiiy tarjimaning milliy xususiyatlarini o‘rganganlar [7].

O‘tkir Hoshimov asarlarining tarjimasi haqida bir nechta tadqiqotlar mavjud. Biroq, “Dunyoning ishlari” to‘plamining tarjimalarida milliy-madaniy komponentlarning muqobillik masalalari maxsus tahlil qilinmagan. Ushbu maqola ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan va amaliy tarjima muammolarini hal qilishga hissa qo‘shadi.

Maqolada qiyosiy-taqqoslash, tavsifiy-tahliliy va kontekstual tahlil metodlari qo‘llanildi. Qiyosiy-taqqoslash metodi asl matn va tarjima matnlarini solishtirish uchun ishlatildi. Tavsifiy-tahliliy metod tarjima strategiyalarini tasniflash va ularga xarakteristika berishda qo‘llanildi. Kontekstual tahlil milliy-madaniy komponentlarning matn ichidagi funksional yukini aniqlashda yordam berdi.

Tadqiqot materiallari sifatida “Dunyoning ishlari” to‘plamidagi 10 ta hikoya va ularning ingliz tilidagi tarjimalari tanlandi. Jami 180 ta milliy-madaniy komponent ajratib olindi va tarjima variantlari bilan taqqoslandi. Har bir komponent uchun tarjima usuli aniqlandi va ekvivalentlik darajasi baholandi.

1. Frazeologik birliklarning tarjima strategiyalari

Frazeologik birliklar tilning milliy xususiyatini ko‘rsatuvchi eng murakkab elementlardir. Hoshimov asarlarida frazeologizmlar kundalik hayot psixologiyasini

ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Tarjimada ularni o'tkazish uchun turli strategiyalar qo'llaniladi.

Birinchi strategiya - to'liq ekvivalent frazeologik birlik topish. Masalan, "yuragi og'ridi" iborasi "his heart ached" deb tarjima qilinadi, bu ingliz tilida ham bir xil ma'noga ega. Lekin bunday holatlar kam uchraydi. Tadqiqot davomida faqat 15% frazeologik birliklar to'liq ekvivalent topilgan.

Ikkinchi strategiya - qisman ekvivalent yoki funksional o'xshash frazeologizm qo'llash. "Ko'ngli siqildi" iborasi "he felt sad" yoki "his heart sank" deb tarjima qilinadi. Bu yerda asl frazeologizmning obrazlilik xususiyati qisman saqlanadi. Bunday usul 35% hollarda ishlatilgan.

Uchinchi strategiya - tavsifiy tarjima. "Yuragi parchalanib ketgan" ifodasini "his heart was torn to pieces" deb to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish o'rniga "he was deeply hurt" yoki "he was devastated" kabi tavsifiy iboralar qo'llaniladi. Bu holat 30% ni tashkil etdi.

To'rtinchi strategiya - izohli tarjima va madaniy tushuntirish. "Joni kuydirdi" kabi o'zbekchaga xos iboralar "it pained him deeply" deb tarjima qilinib, ba'zan izoh qo'shiladi. Bu strategiya 20% hollarda qo'llanilgan. Tarjimonlar o'quvchiga milliy koloritni saqlab qolish uchun tushuntirish berishadi.

2. Etnomadaniy realiyalarning o'tkazilishi

Etnomadaniy realiyalar milliy hayot tarzini, an'analarni va marosimlarni ifodalovchi so'zlardir. Ular tarjimada eng katta qiyinchilik tug'diradi, chunki boshqa madaniyatda ekvivalentlari mavjud emas. Hoshimov hikoyalarida ovqat nomlari, kiyim-kechak, marosim atamalaridan ko'p foydalanilgan.

Birinchi usul - transkripsiya yoki transliteratsiya. "Palov", "somsa", "dastorxon" kabi so'zlar "plov", "samsa", "dastarkhan" deb yoziladi. Bu usul milliy koloritni to'liq saqlab qoladi, lekin o'quvchiga tushunarsiz bo'lishi mumkin. Shuning uchun ko'pincha izoh beriladi yoki kontekstdan ma'no aniqlanadi. Tadqiqotda 40% realiyalar transkripsiya orqali o'tkazilgan.

Ikkinchi usul - funksional o'xshash so'z qo'llash. "To'y" so'zi "wedding celebration" deb tarjima qilinadi, "aza" - "funeral" deb yoziladi. Bu yondashuv o'quvchiga tushunarli bo'ladi, lekin milliy xususiyatlar yo'qoladi. Bunday usul 25% hollarda ishlatilgan.

Uchinchi usul - tavsifiy tarjima. "Duppi" so'zi "traditional Uzbek skullcap" deb tavsiflanadi. "Choyxona" - "teahouse" deb tarjima qilinib, keyin o'zbek choyxonasi haqida qisqacha ma'lumot beriladi. Bu strategiya 20% realiyalar uchun qo'llanilgan.

To'rtinchi usul - kalka yoki to'g'ridan-to'g'ri tarjima. "Oqsoqol" so'zi "elder" deb tarjima qilinadi, lekin bu so'zning o'zbek madaniyatidagi chuqur ma'nosi yo'qoladi. Bunday usul 15% hollarda ishlatilgan va ko'pincha muvaffaqiyatsiz hisoblanadi, chunki madaniy kontekst yo'qoladi.

3. Nutq manerasi va psixolingvistik xususiyatlar

Nutq manerasi personaj xarakterini ochib beruvchi muhim vositadir. O'zbek tilida turli ijtimoiy qatlamlarga xos nutq uslublari mavjud. Hoshimov bu xususiyatlarni mohirona ishlatgan. Tarjimada bu manerani saqlab qolish qiyin vazifa.

Hurmat shakllari tarjimada muammo tug'diradi. O'zbek tilida "siz", "sen", "u" kabi murojaat shakllari bor va ular ijtimoiy munosabatlarni ko'rsatadi. Ingliz tilida faqat "you" mavjud. Tarjimonlar kontekstual izohlar yoki boshqa leksik vositalar orqali bu farqni ifodalashga harakat qiladi. Masalan, "siz" murojaat shaklini "sir", "ma'am", "respected" kabi so'zlar bilan to'ldirish mumkin.

Xalq og'zaki nutqi elementlari tarjimada alohida e'tiborni talab etadi. "Ho'sh, mayli", "xayrli bo'lsin", "opa-singillarim" kabi iboralar o'zbek nutqining jonli xususiyatini beradi. Ularni ingliz tiliga tarjima qilishda "well, okay", "may it be good", "my sisters" kabi variantlar qo'llaniladi, lekin bu iboralarning milliy koloritini to'liq yetkazish qiyin.

Psixolingvistik iboralar ichki holatni ifodalaydi. "O'yga toldi", "hayol surdi", "fikrlar chalkashdi" kabi iboralar o'zbek psixologik dunyoqarashini aks ettiradi. Tarjimada "fell into thought", "daydreamed", "thoughts became confused" kabi variantlar qo'llaniladi, lekin bu tarjimalar asl matnning nozik psixologik ma'nosini to'liq bermaydi.

4. Kompensatsiya va adaptatsiya strategiyalari

Kompensatsiya strategiyasi bir joyda yo'qolgan ma'noni boshqa joyda to'ldirish usuli hisoblanadi. Agar frazeologik birlikni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilib bo'lmasa, tarjimon boshqa joyda qo'shimcha tavsif yoki emotsional ifoda qo'shadi. Bu usul matnning umumiy badiiyligini saqlab qolishga yordam beradi.

Masalan, agar "ko'ngli siqildi" iborasi oddiy "he felt sad" deb tarjima qilinsa, tarjimon keyingi gapda personajning ichki holatini batafsil tasvir qilish orqali yo'qolgan emotsional yukni kompensatsiya qiladi. Bunday usul 18% hollarda kuzatildi.

Adaptatsiya strategiyasi madaniy kontekstni o'quvchiga yaqinroq qilish uchun ishlatiladi. Ba'zi hollarda o'zbek realiyalarini ingliz madaniyatiga mos keluvchi ekvivalent bilan almashtirish taklif etiladi. Lekin bu usul jiddiy tanqidga uchragan, chunki asl matnning milliy ruhini yo'qotadi. Tadqiqotda adaptatsiya strategiyasi faqat 5% hollarda qo'llanilgan.

Izohli tarjima milliy-madaniy komponentlarni saqlab qolishning eng samarali usuli hisoblanadi. Tarjimon realiyani transkripsiya qilib, so'ngra izoh beradi yoki kontekstni kengaytiradi. Masalan, "palov" so'zi "plov (traditional Uzbek rice dish with meat and vegetables)" deb tarjima qilinadi. Bu usul 22% hollarda qo'llanilgan va eng muvaffaqiyatli natija bergan.

5. Tarjima sifati va madaniy ma'no saqlanishi

Tarjima sifatini baholash uchun bir nechta mezonlar qo'llaniladi: ekvivalentlik darajasi, matnning badiiylilik saqlanishi, o'quvchiga tushunarlilik va madaniy kontekstning yetkazilishi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, to'liq ekvivalent tarjimaga erishish deyarli mumkin emas.

Frazeologik birliklar tarjimasi 35% hollarda qisman ekvivalent, 30% hollarda tavsifiy, 20% hollarda izohli va faqat 15% hollarda to'liq ekvivalent bo'lgan. Bu ko'rsatkichlar shuni anglatadiki, tarjimonlar ko'proq funksional yondashuvga murojaat qiladi, ya'ni matnning ma'no va ta'sirini yetkazishga harakat qiladi.

Etnomadaniy realiyalar tarjimasi ko'proq muvaffaqiyatli bo'lgan. Transkripsiya va izohli tarjima usullari milliy koloritni saqlab qolish imkonini beradi. Ammo ba'zi realiyalarning funksional o'xshashlari yoki tavsifiy tarjimalari madaniy nozikliklarni yo'qotadi.

Nutq manerasi va psixolingvistik xususiyatlar tarjimada eng ko'p yo'qoladi. O'zbek tilining ijtimoiy-lingvistik xususiyatlarini ingliz tiliga to'liq o'tkazish qiyin. Tarjimonlar kontekstual vositalar va izohlar orqali bu kamchiliklarni qoplashga harakat qiladi, lekin asl matnning nozik psixologik va madaniy ma'nosi qisman yo'qoladi.

O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" hikoyalarining ingliz tiliga tarjimalarida milliy-madaniy komponentlarning muqobillik masalalari turli darajada hal qilingan. Frazeologik birliklar tarjimasi ko'proq funksional ekvivalentlik va tavsifiy usullarga asoslangan. Etnomadaniy realiyalar transkripsiya va izohli tarjima orqali nisbatan yaxshi o'tkazilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, to'liq ekvivalent tarjima kamdan-kam uchraydi va ko'pincha qisman ekvivalentlik yoki kompensatsiya strategiyalari qo'llaniladi. Tarjimonlar matnning badiiy va emotsional ta'sirini saqlab qolishga harakat qiladi, lekin milliy-madaniy nozikliklar qisman yo'qoladi.

Nutq manerasi va psixolingvistik xususiyatlar tarjimada eng katta muammo hisoblanadi. Ingliz tili o'zbek tilining ijtimoiy-lingvistik xususiyatlarini to'liq aks ettira olmaydi. Bu yerda tarjimonlar qo'shimcha kontekst yoki izohlar berish orqali yo'qolgan ma'nolarni qoplashga harakat qiladi.

Kelajakda ushbu tadqiqotni davom ettirishda boshqa yozuvchilar asarlarining tarjimalari bilan qiyosiy tahlil olib borish, turli tarjimonlarning yondashuvlarini solishtirish va o'quvchilar fikri asosida tarjima sifatini baholash dolzarbdir. Bundan tashqari, zamonaviy tarjima texnologiyalarining milliy-madaniy komponentlarni tarjima qilishdagi imkoniyatlarini o'rganish ham muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nida E.A. Toward a Science of Translating. – Leiden: E.J. Brill, 1964. – 331 p.
2. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. – London: Oxford University Press, 1965. – 103 p.
3. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. – London: Routledge, 1995. – 353 p.
4. Vlahov S., Florin S. Neperevodimoe v perevode. – Moskva: Mezhdunarodnyie otnosheniya, 1980. – 343 s.
5. Newmark P. A Textbook of Translation. – New York: Prentice Hall, 1988. – 292 p.
6. Salomov G. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 1983. – 312 b.
7. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 2011. – 332 p.
8. Bassnett S. Translation Studies. – London: Routledge, 2014. – 176 p.

